

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

SYSTEM WSPARCIA OSÓB STARSZYCH W ŚRODOWISKU ZAMIESZKANIA

Propozycja modelu

**oraz wyniki badania
antydiskryminacyjnego**

SYNTEZA

**Praca zbiorowa pod redakcją:
Barbary Szatur-Jaworskiej
i Piotra Błędowskiego**

Warszawa 2017

**System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania
Propozycja modelu oraz wyniki badania antydyskryminacyjnego. SYNTEZA**

Praca zbiorowa pod redakcją:

Barbary Szatur-Jaworskiej
i Piotra Błędowskiego

Raport powstał w ramach prac Komisji Ekspertów ds. Osób Starszych
przy Rzeczniku Praw Obywatelskich

Autorzy:

Piotr Błędowski
Barbara Szatur-Jaworska
Zofia Szweda-Lewandowska
Maria Zrałek

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa
www.rpo.gov.pl
Infolinia Obywatelska 800 676 676

©Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2017

ISBN 978-83-65029-31-7

Oddano do składu w lipcu 2017 r.
Podpisano do druku w sierpniu 2017 r.

Nakład:1000 egz.

Projekt okładki:

RZECZYOBRAZKOWE

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

Omikron Sp. z o.o.
www.omikron.net.pl

Pełna wersja publikacji „System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania. Przegląd sytuacji. Propozycja modelu” dostępna jest w pdf i epub pod adresem:
<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/system-wsparcia-osob-starszych-w-srodowisku-zamieszkania>

Pełna wersja wyników badania społecznego RPO w: Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2016, nr 8, *Dostępność wsparcia środowiskowego dla osób starszych w perspektywie przedstawicieli gmin województwa dolnośląskiego – analiza i zalecenia* w serii Zasada równego traktowania. Prawo i Praktyka nr 20, Warszawa 2016 r.
Dostępna w pdf i epub pod adresem:
<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/dostepnosc-wsparcia-srodowiskowego-dla-osob-starszych>

Spis treści

Wstęp	5
Wprowadzenie.....	7
Model wsparcia społecznego osób starszych w środowisku zamieszkania.....	11
Tabela 1. Wsparcie społeczne w obszarze BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO	24
Tabela 2. Wsparcie społeczne w obszarze ZDROWIA	25
Tabela 3. Wsparcie społeczne w obszarze OPIEKI.....	26
Tabela 4. Wsparcie społeczne w obszarze BEZPIECZEŃSTWA W ŚRODOWISKU ZAMIESZKANIA	29
Tabela 5. Wsparcie społeczne w obszarze CZASU WOLNEGO	31
Tabela 6. Wsparcie społeczne w obszarze EDUKACJI.....	33
Tabela 7. Wsparcie społeczne w obszarze MIESZKALNICTWA.....	34
Podsumowanie	37
Dostępność wsparcia środowiskowego dla osób starszych w perspektywie przedstawicieli gmin województwa dolnośląskiego – najważniejsze dane i wnioski z raportu RPO (2016 r.).....	39

Wstęp

Podczas gdy w tak wielu państwach europejskich problem starzenia się społeczeństwa urósł do rangi kwestii o znaczeniu strategicznym, na co dzień zapominamy, że każdy z nas – jeśli ma szczęście – będzie kiedyś seniorem lub seniorką. Chociaż opatrzyliśmy starość wieloma eufemizmami, takimi jak „jesień życia”, nie zmienia to faktu, że większość ludzi obawia się jej, czy to ze względów finansowych, emocjonalnych czy zdrowotnych. I tak, wszyscy zdajemy się być świadomi, że gdy posuniemy się w latach wymagać będziemy szczególnego podejścia, wsparcia a niejednokrotnie opieki. Mimo to, na co dzień, znajdując coraz to nowe problemy, ten odkładamy na wyższą półkę. Zapominamy o człowieku – obecnych seniorach, rodzicach, dziadkach, ale i o nas samych za kilka czy kilkanaście lat.

Musimy sobie uzmysłwić, że troska o warunki życia osób starszych dziś, to zapewnienie samemu sobie podstaw do godnej starości. Godność człowieka nie zna wieku. Co więcej, z każdym kolejnym rokiem życia jesteśmy jej bardziej świadomi – wiąże się to z doświadczeniem sensu i poznaniem wartości życia. To właśnie poczucie własnej godności stanowi fundament naszej egzystencji. Konstytucja RP w artykule 30 nadaje przyrodzonej i niezbywalnej godności rangę źródła naszych praw podstawowych. To właśnie ona zapewnia równość między ludźmi, którą swoim działaniami próbuje zapewnić Rzecznik Praw Obywatelskich.

O tym, że osób starszych jest coraz więcej, że żyjemy dłużej a społeczeństwo się starzeje, nie musimy nikogo przekonywać – wystarczy spojrzeć na statystyki. Mówimy o dużej grupie osób – grupie, którą sami kiedyś zasilimy. Europejska Konwencja Praw Człowieka zakazuje jakiegokolwiek dyskryminacji przy korzystaniu z praw i wolności. Osoby starsze mają więc takie same prawa jak cała reszta społeczeństwa, a naszym zadaniem jest zapewnienie im możliwości odpowiedniego w tym społeczeństwie funkcjonowania. Nie jest to zadanie proste. Wypracowanie odpowiedniego modelu wsparcia społecznego dla jednostki, która nie jest do końca samodzielna, polega na udzieleniu jej wielopoziomowej pomocy. Może być ona potrzebna każdemu w różnych formach i zakresach, stąd konieczne jest każdorazowe indywidualne podejście.

Kluczowym jest, aby wsparcie udzielane seniorom miało charakter środowiskowy i personalny – było udzielane lokalnie, w miejscu zamieszkania osoby potrzebującej, z uwzględnieniem jej stanu zdrowia i zdolności psychofizycznych. Światowa Organizacja Zdrowia niejednokrotnie zwracała uwagę na to, że to właśnie środowisko społeczne pozwala osobom starszym dłużej pozostać samodzielnymi. Szczególna rola w tym zakresie spoczywa na samorządzie terytorialnym – gminie i powiecie. To właśnie lokalne decyzje stanowią często barierę w realizacji prawa osób starszych do samodzielnego życia zapewnionego przez Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Dom dla każdego człowieka jest miejscem o szczególnym znaczeniu, miejscem silnie związanym z nim samym i z jego emocjami. Tam ma szansę czuć się w pełni bezpiecznie i samowystarczalnie. Organizacja Narodów Zjednoczonych w powszechnej Deklaracji Praw Człowieka włączyła w katalog praw jednostki prawo do mieszkania. Uwzględniając ponadto określone m.in. przez EKPC w artykule 8 prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego – zmiana miejsca zamieszkania przez osobę, której ma zostać udzielone wsparcie, powinna stanowić ostateczność.

Za powstanie Monografii „System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania – przegląd sytuacji, propozycja modelu”, której syntezą jest ta publikacja, składam serdeczne podziękowanie autorom oraz członkom Komisji do spraw Osób Starszych działającej przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, którzy już w 2014 roku rozpoczęli debatę nad modelem wsparcia społecznego dla kolejnych pokoleń. Podziękowania należą się im również za merytoryczny wkład w koncepcję badania empirycznego, zleconego przeze mnie w ramach pełnionej funkcji niezależnego organu ds. równego traktowania. Wyniki badania obrazującego aktualny stan, stanowiąc integralną część projektu dotyczącego wsparcia środowiskowego seniorów, zostały opublikowane w raporcie z serii „Zasada równego traktowania. Prawo i Praktyka”. W tej serii publikowane są raporty z badań antydyskryminacyjnych Rzecznika Praw Obywatelskich, łączących analizę prawną i socjologiczną zjawiska dyskryminacji. W tym wypadku dyskryminacji ze względu na wiek. Najistotniejsze wnioski z badania zostały włączone do syntezy jako uzupełnienie dla modelu teoretycznego.

Niniejszą publikację kierujemy do wszystkich, którzy aktywnie działają i myślą o podnoszeniu standardów naszego życia, zarówno do pojedynczych osób, naukowców, aktywistów, jak i instytucji centralnych oraz lokalnych. Mamy nadzieję, że stanowić będzie ona inspirację, motywację do działania i praktyczny podręcznik, który w wielu miejscach zostanie, choć częściowo, zastosowany.

Wprowadzenie

Proces starzenia się ludności polega na wzroście odsetka osób starszych w populacji, a więc przynosi zmiany w relacji między różnymi pokoleniami. Z reguły oznacza on nie tylko wzrost procentowego udziału osób w starszym wieku, ale i zwiększanie się ich liczby. Zachwianie proporcji między pokoleniami oraz wzrost znaczenia potrzeb starszego pokolenia są uznawane za najważniejsze zmiany, wobec których zająć muszą stanowisko organizacje międzynarodowe, władze poszczególnych państw, władze regionalne i lokalne oraz organizacje obywatelskie. Zjawiska te stanowią także wyzwanie dla całych społeczeństw, od których wymaga to zmiany funkcjonowania by przystosować się do nowej sytuacji demograficznej. Jak podaje w swojej prognozie Główny Urząd Statystyczny, w 2050 roku odsetek osób w wieku 65 lat i więcej wyniesie prawie 33%. Postępować będzie także zjawisko tzw. podwójnego starzenia demograficznego polegające na zwiększaniu liczby i odsetka osób najstarszych. W 2050 roku w naszym kraju będzie ponad 3,5 mln osób w wieku 80 lat i więcej i będzie to 10% ludności. Prognozy demograficzne, opinie ekspertów oraz prace organizacji międzynarodowych przyniosły na początku drugiej dekady XXI wieku istotny wzrost zainteresowania opinii publicznej i decydentów skutkami starzenia się ludności. Zaczęto coraz częściej zadawać sobie pytania o to, jak w obliczu tych wyzwań powinniśmy zmieniać politykę, gospodarkę i społeczne instytucje. Do tych debat włączyli się eksperci skupieni w Komisji ds. Osób Starszych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, którzy w 2012 roku przygotowali publikację pt. *Strategie działania w starzejącym się społeczeństwie tezy i rekomendacje* (pod red. B. Szatur-Jaworskiej)¹. W 2014 roku eksperci zgromadzeni przy RPO podjęli dyskusję nad modelem społecznego wsparcia, które polskie społeczeństwo, a szczególnie – społeczności lokalne, powinny zaoferować starszemu pokoleniu. Efektem tej dyskusji jest kolejna książka², która ma kilku autorów, ale w debacie o najważniejszych jej założeniach brali udział wszyscy członkowie komisji.

¹ Książka dostępna w formie elektronicznej na: <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13541772380.pdf>

² Pełna wersja książki dostępna w formie elektronicznej na: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/System%20wsparcia%20os%C3%B3b%20starszych.pdf>

Na wstępie wyjaśnić należy, że wsparcie społeczne jest pojęciem, które nie ma w literaturze naukowej jednej, ustalonej definicji. Jest kategorią, którą interesują się badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe. Dla psychologów wsparcie społeczne oznacza, na przykład, dostępność dla konkretnego człowieka innych osób, które darzy on zaufaniem, które dają mu poczucie, że ktoś się o niego troszczy i jest gotów pomagać, że komuś na nim zależy. Wsparcie jest więc w tym ujęciu relacją opartą na więzi emocjonalnej i intelektualnej. Socjologowie analizują wsparcie społeczne w kategoriach sieci społecznych, grup społecznych różnej wielkości, społecznej wymiany itd. W tym przypadku wsparcie jest przejawem osadzenia człowieka lub małych grup w większej wspólnotcie. Z punktu widzenia polityki społecznej relację wsparcia społecznego tworzą z jednej strony jednostki i małe grupy społeczne (głównie rodziny), zaś z drugiej instytucje oraz zorganizowane grupy funkcjonujące w sformalizowanych i niesformalizowanych strukturach. W naszej publikacji przyjmujemy punkt widzenia polityki społecznej – a nawet szerszej, polityk publicznych – starając się przedstawić, jakie instytucje dostarczają wsparcia społecznego osobom starszym i proponują model takiego wsparcia. Instytucje społecznego wsparcia, jakie istnieją we współczesnych społeczeństwach dzieli się na: stacjonarne, czyli takie, w których seniorzy mieszkają i realizują całokształt swojej życiowej aktywności; placówki dziennego pobytu, które stałej grupie klientów oferują możliwość korzystania z różnorodnych usług przez kilka godzin kilka dni w tygodniu; instytucje otwarte, oferujące dosyć szerokiej grupie odbiorców różnorodne usługi w czasie krótszym i z mniejszą regularnością niż instytucje dziennego pobytu. Dwa ostatnie typy instytucji oraz usługi świadczone w mieszkaniach osób starszych tworzą sieć wsparcia w środowisku zamieszkania. Jest ona niezwykle ważna z punktu widzenia realizacji jednej z fundamentalnych zasad społecznego funkcjonowania osób starszych, jaką jest jak najdłuższe ich pozostawanie w dotychczasowym środowisku zamieszkania.

W niektórych koncepcjach teoretycznych przyjmuje się, że wsparcie społeczne jest swoistym zasobem, z którego człowiek korzysta w sytuacjach problemowych, gdy przeżywa trudności życiowe. W naszej publikacji wychodzimy z założenia, że wsparcie środowiskowe osób starszych jest zasobem, który powinien być dostępny w środowisku lokalnym nie tylko w trudnych sytuacjach życiowych, ale w codziennym funkcjonowaniu, by sprzyjał on rozwojowi jednostki i pozwalał na umacnianie społecznych relacji. Wsparcie społeczne jest potrzebne zatem każdemu, ale jego formy i zakres zależą od poziomu samodzielności osób starszych. W raporcie Światowej Organizacji Zdrowia na temat starzenia się i zdrowia zwraca się uwagę na to, że środowisko społeczne dostarcza sprawnym osobom starszym bodźców sprzyjających podtrzymywaniu stanu samodzielności, zaś mniej sprawnym pozwala na ograniczanie barier społecznego uczestnictwa i kompensuje utratę samodzielności³.

³ Résumé. Rapport mondial sur le vieillissement et la santé, OMS, Luxembourg 2015, s. 15-16.

W uproszczonym myśleniu o wsparciu społecznym dla seniorów pojawiają się dwie instytucje: rodzina oraz dom opieki (dla tych, którzy rodziny nie mają lub nie mogą na nią liczyć). Celem naszej publikacji było pokazanie znacznie większej różnorodności instytucji i innych instrumentów wsparcia, jakie już istnieją i jakie należałoby tworzyć. Na tym założeniu opiera się przygotowany przez nas ramowy model wsparcia osoby starszej w jej środowisku życia. Propozycja ta z założenia ma charakter kompleksowy, ale jednocześnie nie traktujemy jej jako uniwersalnego zbioru rozwiązań, lecz jako punkt wyjścia do budowania w środowiskach lokalnych własnych, oryginalnych modeli, dostosowanych do specyfiki danego środowiska⁴.

Nasza publikacja jest adresowana do zróżnicowanego grona odbiorców i mielibyśmy wielką satysfakcję, gdyby spotkała się z zainteresowaniem przedstawicieli różnych instytucji i zawodów. Szczególnie jednak zależy nam na dotarciu do samorządów lokalnych. Na nich bowiem spoczywa obowiązek stworzenia takiego środowiska życia, w którym będą dobrze funkcjonować osoby w każdym wieku, a wśród nich rosnąca liczba osób starszych i sędziwych. Zależy nam nie na przedstawieniu „recepty”, co robić, lecz na pokazaniu najważniejszych kierunków działań, potrzeby ich kompleksowości oraz konieczności przestrzegania zasad dobrej polityki społecznej i praw osób starszych.

⁴ Pełna wersja książki uwzględnia ponadto przegląd systemów wsparcia w Polsce, Niemczech, Czechach, Szwecji, Francji i we Włoszech. Elementem prac naszego zespołu było też przeprowadzenie diagnozy stanu wsparcia osób starszych w środowiskach lokalnych i stosunku do władz lokalnych do kluczowych zasad, które muszą być przestrzegane w budowaniu i wdrażaniu modelu wsparcia.

Piotr Błędowski

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Barbara Szatur-Jaworska

Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego

Zofia Szweda-Lewandowska

Uniwersytet Łódzki

Maria Zrałek

Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu

Model wsparcia społecznego osób starszych w środowisku zamieszkania

Wsparcie społeczne i jego uwarunkowania⁵

Wsparcie społeczne to dostarczanie różnorodnych zasobów (emocjonalnych, informacyjnych, rzeczowych itd.) jednostce, która doświadcza jakichś trudności i nie jest w stanie sprostać im samodzielnie. Niewystarczająca jego dostępność skutkuje niezaspokojeniem lub zaspokojeniem na niewystarczającym poziomie potrzeb człowieka. Zakres i formy dostarczania wsparcia społecznego osobom starszym zależą od wielu czynników – kulturowych, struktury rodzin, przestrzennej dostępności osób mogących być źródłem wsparcia, dostępności instytucji, zakresu uprawnień do usług społecznych.

Wsparcie społeczne jest potrzebne ludziom w każdym wieku. Jednak osoby starsze potrzebują go szczególnie, a potrzeba ta nasila się w miarę pojawiania się niesamodzielności, będącej skutkiem przewlekłej choroby lub niepełnosprawności. Zasadniczą cechą wyznaczającą możliwość samodzielnej realizacji potrzeb osób starszych jest ich stan zdrowia. To on przede wszystkim wyznacza poziom aktywności społecznej osób starszych, możliwości samodzielnego zamieszkania i konieczności korzystania z pomocy innych osób przy wykonywaniu codziennych czynności. Postępująca z wiekiem stopniowa utrata samodzielności, częstsze występowanie niepełnosprawności oraz chorób przewlekłych powoduje, że jednostka musi korzystać ze wsparcia rodziny, znajomych lub pomocy publicznej. Poszczególne osoby potrzebują wsparcia w różnych formach i w różnym zakresie, a te formy i zakres zmieniają się wraz ze zmianą sytuacji człowieka starszego. Inaczej mówiąc, wśród osób starszych nie powinno się

⁵ Podrozdział autorstwa Zofii Szwed-Lewandowskiej i Barbary Szatur-Jaworskiej.

wyodrębnić dwóch kategorii – potrzebujących i niepotrzebujących wsparcia społecznego. Między zdrowiem a chorobą występuje bowiem ciągłość (dotyczy to schorzeń somatycznych i psychicznych), podobnie jak między aktywnością a biernością, czy między pełnią społecznego uczestnictwa a samotnością. Poza tym, każdy człowiek – choć w różnym zakresie – potrzebuje wsparcia ze strony innych ludzi i instytucji.

Źródłami wsparcia społecznego są: sieci społeczne tworzone przez członków rodziny, znajomych, sąsiadów (tzw. pierwotne źródła wsparcia) oraz instytucje, grupy samopomocowe itd. (wtórne źródła wsparcia). Wraz z wertykalizacją sieci rodzinnej, czyli zmniejszaniem się liczby osób z tego samego pokolenia i zwiększaniem się liczby jednocześnie żyjących pokoleń, ograniczeniu ulegnie możliwość uzyskania wsparcia w obrębie rodziny, a większa odpowiedzialność będzie spoczywała na samorządzie terytorialnym, organizacjach pozarządowych oraz nieformalnych, nierodzinnych sieciach wsparcia, czyli tzw. wtórnych źródłach wsparcia. Osoba starsza stara się zaspokoić potrzeby we własnym zakresie, jednak pojawiające się problemy zdrowotne powodują, że nie każdy rodzaj potrzeb senior może zrealizować samodzielnie. Niemożność zaspokojenia niektórych potrzeb (np. wymagających pewnej sprawności fizycznej, takich jak zakupy) powoduje, że osoby starsze poszukują wsparcia ze strony sąsiadów, kolegów, znajomych. W przypadku osób starszych należy wziąć pod uwagę podział wsparcia na: postrzegane (*perceived social support*) oraz otrzymywane (*received social support*)⁶. Pierwszy rodzaj wsparcia to wsparcie potencjalne. Osoba wie, do kogo może się zwrócić z prośbą o pomoc i zakłada, że dana osoba udzieli jej wsparcia. Istotne są tutaj dwa czynniki – dostępność i szybkość reakcji sieci wsparcia na potrzeby osoby starszej. Drugi rodzaj wsparcia to rzeczywiste wsparcie, które otrzymuje jednostka. Przy ocenie poziomu zaspokojenia potrzeb osoby starszej należy wziąć pod uwagę, że opinie osoby otrzymującej pomoc i instytucji/osoby tej pomocy udzielającej mogą się różnić. Dlatego często trudno ocenić, czy wsparcie otrzymywane przez daną osobę jest wystarczające. Brak nieformalnych sieci wsparcia lub ich nieskuteczność powoduje, że potrzeby osoby starszej w zakresie opieki nie mogą być zaspokojone w jej miejscu zamieszkania. Przy czym zmianę miejsca pobytu w poszukiwaniu lepszego wsparcia traktować należy jako ostateczność, do której sięga się po wyczerpaniu wszystkich możliwości dostępnych w dotychczasowym środowisku zamieszkania. Chyba że osoba starsza jednoznacznie i konsekwentnie wyraża wolę zamieszkania w instytucji, nawet gdy jej sprawność i samodzielność nie są istotnie ograniczone.

⁶ H. Sęk, R. Cieślak, Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, [w:] Wsparcie społeczne, stres i zdrowie, red. H. Sęk, R. Cieślak, PWN, Warszawa 2004, s. 20.

Działania instytucji publicznych i samorządu terytorialnego powinny być ukierunkowane zarówno na wspieranie samodzielności w miejscu zamieszkania osób starszych, jak i ich rodzin oraz nieformalnych sieci wsparcia. Należy zwrócić szczególną uwagę, aby działania kierowane w ramach wsparcia społecznego uwzględniały różnorodność grupy osób starszych (czynniki warunkujące konieczność korzystania ze wsparcia i różnicujące zbiorowość osób starszych to obok stanu zdrowia, zasoby kulturowe, sytuacja rodzinna, faza życia, status ekonomiczny). Zapotrzebowanie na wsparcie jest dynamiczne – zarówno w wymiarze jednostkowym (zmienia się zależnie od zmiany osobistej sytuacji osoby starszej), jak i w wymiarze zbiorowości. Wraz z postępującym procesem starzenia się ludności obserwowany jest bowiem wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych, co zwiększa zapotrzebowanie na wsparcie społeczne. Osoby mieszkające samotnie – głównie kobiety – nie mają możliwości uzyskania wsparcia ze strony współmałżonka i mają znacznie mniejsze możliwości uzyskania pomocy od innych członków rodziny, szczególnie gdy zamieszkują w znacznej odległości od osoby mogącej potencjalnie udzielić wsparcia.

Cele wsparcia społecznego i jego ramy instytucjonalne w Polsce⁷

Wyróżnić można ogólne (realizowane poprzez zróżnicowane działania, w różnych obszarach społecznego funkcjonowania jednostek) i szczegółowe (związane z określonymi potrzebami jednostek) cele wsparcia społecznego. Ogólnymi celami wsparcia społecznego osób starszych są przede wszystkim:

- zapewnienie seniorom poczucia bezpieczeństwa fizycznego (np. opieka, pomoc w czynnościach dnia codziennego, usługi podtrzymujące zdrowie, ochrona przed przemocą i nadużyciami), socjalnego (świadczenia zapewniające należyty poziom konsumpcji) i społecznego (zapewnienie społecznego uczestnictwa);
- jak najdłuższe utrzymanie aktywności i autonomii osób starszych;
- wzmacnianie nieformalnych więzi społecznych, tworzących sieć wsparcia i zastępowanie ich wsparciem formalnym, gdy zachodzi taka potrzeba;
- jak najdłuższe pozostawianie osób starszych w ich dotychczasowym środowisku zamieszkania, jeżeli tego sobie życzą;
- kształtowanie środowiska zamieszkania w taki sposób, by było przyjazne osobom starszym.

⁷ Podrozdział autorstwa Barbary Szatur-Jaworskiej.

Cele te osiąga się, wykorzystując – indywidualnie dobierane – różne formy wsparcia społecznego. Wyróżnić można wśród nich wsparcie:

- emocjonalne (wyrażanie troski, zaufania, współczucia itd.);
- informacyjne (udostępnienie potrzebnych informacji w zrozumiałej, czytelnej formie, włączanie do lokalnych systemów obiegu informacji, odpowiednie oznakowanie przestrzeni publicznej itd.);
- materialne (świadczenia społeczne, darowizny, umożliwienie zarobkowania, odpowiednie do potrzeb wyposażenie mieszkań itd.);
- instrumentalne (pomoc, a jeśli to niezbędne – wyręczanie – w wykonywaniu różnych czynności, organizowanie czasu wolnego, pomoc w przemieszczaniu się w przestrzeni itd.);
- wartościujące (oceniające), (akceptacja, potwierdzanie znaczenia danej osoby, zachęcanie itd.).

Ramy instytucjonalne, w jakich osadzony jest model środowiskowego wsparcia osób starszych, tworzą:

- rodzina i bliscy znajomi;
- lokalne instytucje (należące do wszystkich trzech sektorów) świadczące usługi społeczne, w tym zwłaszcza opiekuńcze, medyczne, rekreacyjne, kulturalne, edukacyjne;
- zatrudniane przez lokalne instytucje fachowe kadry, zawodowo zajmujące się dostarczaniem wsparcia, a wśród nich, między innymi: pracownicy socjalni, opiekunki środowiskowe, lekarze rodzinni, pielęgniarki środowiskowe oraz przedstawiciele tzw. nowych zawodów pomocowych (np. asystent osoby starszej, animator czasu wolnego osób starszych, instruktor aktywności ruchowej osób starszych);
- wolontariusze będący osobami w różnym wieku, także starszym;
- media – szczególnie lokalne – i instytucje oraz osoby prywatne wytwarzające informacje i wprowadzające je do informacyjnego obiegu.

Założenia aksjologiczne modelu wsparcia środowiskowego osób starszych – przegląd dokumentów międzynarodowych⁸

Koncepcja tworzenia warunków pełnoprawnego, aktywnego życia osób starszych w środowisku lokalnym znalazła odzwierciedlenie w wielu dokumentach organizacji międzynarodowych. Prezentacja wybranych spośród nich stanowi punkt wyjścia do ustalenia katalogu wartości i zasad, które muszą być respektowane w procesie dostarczania seniorom wsparcia w ich środowisku zamieszkania.

⁸ Podrozdział autorstwa Barbary Szatur-Jaworskiej i Marii Zralek.

Ponad 20 lat temu, w 1991 roku, uchwalona została przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych rezolucja nr 46/91 zawierająca Zasady Działania na Rzecz Osób Starszych. Zawarte w niej postulaty dotyczą określenia odpowiednich warunków mających służyć zagwarantowaniu ludziom starszym niezależnej, bezpiecznej i aktywnej egzystencji. Zgromadzenie Ogólne zaleciło, by rządy uwzględniły je w krajowych planach działania na rzecz seniorów. Na katalog, którego hasłem przewodnim jest „Dodać życia do lat, które zostały dodane do życia”, składa się 18 zaleceń dotyczących praw ludzi starszych. Zalecenia te przyporządkowane są pięciu podstawowym zasadom: niezależności, uczestnictwa, opieki, samorealizacji i godności. Oto treść tego ważnego dokumentu⁹:

„Niezależność:

1. Osoby starsze powinny mieć wystarczający dostęp do pożywienia, wody, mieszkania, ubrania oraz do opieki zdrowotnej dzięki własnym dochodom, wsparciu rodziny i społeczności oraz samopomocy.
2. Osoby starsze powinny mieć możliwość pracy lub dostęp do innych źródeł dochodów.
3. Osoby starsze powinny mieć możliwość udziału w decyzjach określających, kiedy i w jakim rytmie wycofują się z aktywnego życia.
4. Osoby starsze powinny mieć dostęp do odpowiednich programów edukacyjnych.
5. Osoby starsze powinny mieć prawo do mieszkania w środowisku dostosowanym do ich osobistych preferencji i zmieniających się możliwości.
6. Osoby starsze powinny pozostawać w swoich mieszkaniach tak długo, jak jest to możliwe.

Uczestnictwo:

7. Osoby starsze powinny być zintegrowane ze społeczeństwem, aktywnie uczestniczyć w formułowaniu i realizacji programów mających bezpośredni wpływ na ich warunki życia, a także powinny dzielić się swoją wiedzą i doświadczeniem z młodszymi pokoleniami.
8. Osoby starsze powinny mieć możliwość poszukiwania i wpływu na świadczenia na rzecz społeczności oraz możliwość pracy jako wolontariusze zgodnie z ich zainteresowaniami i możliwościami.
9. Osoby starsze powinny mieć możliwość zakładania ruchów lub stowarzyszeń osób starszych.

Opieka:

10. Osoby starsze powinny korzystać z opieki i wsparcia rodzin oraz społeczności lokalnych, przy poszanowaniu wartości systemu wartości kulturowych każdego społeczeństwa.

⁹ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 46/91, Annex Principes des Nations Unies pour les personnes âgées; tekst dokumentu dostępny na: www.un.org/french/documents... (10.07.2012 r.); tłumaczenie własne: B. Sz.-J.

11. Osoby starsze powinny mieć dostęp do opieki zdrowotnej, która pomaga utrzymać lub przywrócić optymalny poziom dobrostanu fizycznego, psychicznego i emocjonalnego oraz zapobiega lub opóźnia powstawanie stanów chorobowych.
12. Osoby starsze powinny mieć dostęp do usług społecznych i prawnych, dzięki którym możliwe jest podtrzymanie ich autonomii oraz możliwość korzystania z opieki i wsparcia.
13. Osoby starsze powinny mieć dostęp do usług szpitalnych zapewniających opiekę, rehabilitację i stymulację psychospołeczną w środowisku przyjaznym człowiekowi i dającym poczucie bezpieczeństwa.
14. Osoby starsze powinny korzystać z przysługujących im praw człowieka i podstawowych wolności, przebywając we własnych mieszkaniach, w instytucjach ochrony zdrowia lub w placówkach opiekuńczych; w szczególności powinno być respektowane ich prawo do godności, wolności wyznania, życia prywatnego, podejmowania decyzji w sprawie opieki nad sobą i jakości życia.

Samorealizacja:

15. Osoby starsze powinny mieć warunki, by w pełni rozwijać swój potencjał.
16. Osoby starsze powinny mieć dostęp do edukacyjnych, kulturowych, duchowych i rekreacyjnych zasobów społeczeństwa.

Godność:

17. Osoby starsze powinny mieć możliwość godnego i bezpiecznego życia, bez wyzysku oraz fizycznego i psychicznego przymusu.
18. Osoby starsze powinny być sprawiedliwie traktowane bez względu na wiek, płeć, rasę, pochodzenie etniczne, niepełnosprawność i inne cechy oraz być doceniane niezależnie od ich wkładu w tworzenie ekonomicznych zasobów społeczeństwa.”

Przytoczone wyżej zasady nie są jedynym dokumentem ONZ zawierającym zalecenia dotyczące ram aksjologicznych, jakie określać powinny działania na rzecz osób starszych. Organizacja ta stworzyła także takie dokumenty programowe, jak: Międzynarodowy Plan Działań w sprawie Starzenia się¹⁰ uchwalony na pierwszym Światowym Zgromadzeniu w sprawie Starzenia (Wiedeń 1982), Międzynarodowy Plan Działań w sprawie Starzenia się i Deklaracja Polityczna przyjęte na Drugim Światowym Zgromadzeniu w sprawie Starzenia (Madryt 2002), Regionalna Strategia Wdrażania Międzynarodowego Planu Działania w sprawie Starzenia się (MIPAA/RIS) (Berlin 2002). Zalecenia zawarte w tych dokumentach uwzględniamy w prezentowanym katalogu wartości i zasad.

¹⁰ Tytuł dokumentu w języku angielskim: *Vienna International Plan of Action on Ageing*; w języku francuskim: *Plan International d'Action de Vienne sur le Vieillessement*.

Drugą, obok ONZ, ważną instytucją międzynarodową, która zajmuje się, między innymi, prawami osób starszych i propaguje zasady polityk publicznych respektujące te prawa, jest Rada Europy. W uchwalonej przez tę organizację w 1996 roku Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej¹¹ w art. 23 podkreśla się prawo osób w podeszłym wieku do ochrony socjalnej mającej na celu:

- „umożliwienie osobom w podeszłym wieku pozostania pełnoprawnymi członkami społeczeństwa tak długo, jak to możliwe poprzez:
 - a) zapewnienie odpowiednich zasobów umożliwiających im godziwą egzystencję i aktywny udział w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym;
 - b) dostarczanie informacji o usługach i ułatwieniach dostępnych dla osób w podeszłym wieku oraz możliwościach korzystania z nich;
- umożliwienie osobom w podeszłym wieku swobodnego wyboru sposobu życia oraz niezależnej egzystencji w znanym im środowisku tak długo, jak długo będą sobie tego życzyły i będą do tego zdolne, poprzez:
 - a) zapewnienie mieszkań dostosowanych do ich potrzeb i stanu ich zdrowia lub zapewnienie stosownej pomocy przy adaptacji ich mieszkań;
 - b) opiekę medyczną i usługi, których wymaga ich stan;
- zagwarantowanie osobom w podeszłym wieku, przebywającym w domu opieki, stosownego wsparcia, z poszanowaniem ich prywatności oraz zagwarantowanie im udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących warunków życia w takiej instytucji”.

W lutym 2014 roku powstał dokument Rady Europy poświęcony prawom osób starszych – „Rekomendacja CM/Rec(2014)2 Komitetu Ministrów dla Państw członkowskich w sprawie promocji praw osób starszych”. Punktem wyjścia rekomendacji jest między innymi teza, że „osoby starsze powinny mieć możliwość pełnego i efektywnego uczestnictwa i bycia częścią społeczeństwa, jak również, że wszystkie starsze osoby powinny mieć zapewnione prawo do życia w sposób godny, bezpieczny, wolny od dyskryminacji, izolacji, zaniedbania i na tyle niezależny, jak to tylko możliwe”, a ponadto „ochrona godności osób starszych powinna zostać zagwarantowana we wszelkich okolicznościach, także w przypadku zaburzeń umysłowych, niepełnosprawności, choroby i stanów terminalnych”. W rekomendacji wskazuje się, między innymi, że osoby starsze muszą korzystać z pełni praw człowieka, że muszą mieć pełny dostęp do informacji dotyczących tych praw i powinny być konsultowane, za pośrednictwem reprezentatywnych organizacji, w przypadku decyzji dotyczących ich praw. Dokument ten zaleca rządów kierowanie się takimi zasadami, jak: niedyskryminacja, autonomia i uczestnictwo osób starszych, ochrona przed przemocą i nadużyciami, zapewnienie zabezpieczenia społecznego i dostępu do zatrudnienia, zapewnienie opieki w przypadku problemów zdrowotnych, zapewnienie odpowiednich procedur wymiaru sprawiedliwości wobec osób starszych.

¹¹ Europejska Karta Społeczna została uchwalona w pierwotnej wersji w Turynie w 1961 roku.

Oto wybrane rekomendacje, ważne z punktu widzenia wsparcia osób starszych w miejscu zamieszkania:

- „[...] 9. Osobom starszym przysługuje prawo ochrony ich przyrodzonej godności. Mają one prawo do kierowania swoim życiem w sposób niezależny, samodzielny i autonomiczny. Obejmuje to możliwość podejmowania niezależnych decyzji we wszystkich sprawach ich dotyczących, w tym sprawach związanych z własnością, przychodem, finansami, miejscem pobytu, zdrowiem, leczeniem lub opieką, jak również przygotowaniem uroczystości pogrzebowych. Jakikolwiek ograniczenia w tym względzie powinny być proporcjonalne do zaistniałej sytuacji, jak również zawierać odpowiednie i efektywne zabezpieczenia, w celu zapobiegnięcia nadużyciom i dyskryminacji.
10. Osoby starsze powinny mieć możliwość utrzymywania relacji z innymi osobami, jak również możliwość pełnego uczestnictwa w działalności społecznej, kulturalnej, edukacyjnej, szkoleniowej, a także w życiu publicznym. [...]
 22. Państwa członkowskie powinny przyjąć środki ułatwiające osobom starszym mobilność, jak również umożliwić im korzystanie z infrastruktury.
 23. Państwa członkowskie powinny zapewnić odpowiednie wsparcie, w celu umożliwienia osobom starszym dostosowania ich domostw do obecnych i przyszłych potrzeb.
 24. Państwa członkowskie powinny promować poprzez instytucje publiczne lub poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi albo sektorem prywatnym, odpowiednie usługi uzupełniające, takie jak: opieka dzienna, opieka pielęgnacyjna, przygotowywanie posiłków. [...]
 29. Państwa członkowskie powinny przedsięwziąć odpowiednie działania, w tym działania prewencyjne, na rzecz promowania, utrzymywania i poprawy stanu zdrowia i samopoczucia osób starszych. Ponadto powinno zapewnić się odpowiednią opiekę medyczną oraz dostępność wyspecjalizowanej opieki długoterminowej.
 30. Usługi powinny być dostępne w ramach danej społeczności, tak aby umożliwić osobom starszym pozostanie w swoich domach tak długo, jak to tylko możliwe. [...]
 31. W celu lepszego poznania i spełniania potrzeb osób starszych, Państwa członkowskie powinny promować wielowymiarowe podejście do opieki zdrowotnej i socjalnej, jak również zachęcać do współpracy różne kompetentne służby. [...]
 34. Opiekunowie powinni być odpowiednio przeszkoleni i otrzymywać odpowiednie wsparcie w celu zapewnienia adekwatnej jakości świadczonych usług. W przypadkach, gdy opieka sprawowana jest przez opiekunów nieformalnych w domach osób starszych, tacy opiekunowie powinni otrzymać odpowiednie przeszkolenie i wsparcie, tak aby umożliwić im właściwe świadczenie niezbędnej pomocy.”¹².

¹² Tłumaczenie oficjalne.

Prawami osób starszych, w kontekście kluczowych wartości, które muszą być respektowane w stosunku do seniorów, zajmuje się także międzynarodowa organizacja pozarządowa Age Platform Europe¹³. Ogłosiła ona w 2010 roku Europejską Kartę Praw i Obowiązków Osób Starszych Wymagających Długoterminowej Opieki i Pomocy. W dokumencie tym uwzględniono następujące prawa:

- prawo do godności, dobrostanu fizycznego i psychicznego, wolności i bezpieczeństwa;
- prawo do samookreślenia;
- prawo do życia prywatnego;
- prawo do opieki dostosowanej do potrzeb i dobrej jakości;
- prawo do informacji i spersonalizowanego poradnictwa i prawo do jasnego wyrażania woli;
- prawo do kontynuowania kontaktów, udziału w społeczeństwie i aktywności kulturalnej;
- prawo do wolności wyrażania i wolności myśli/sumienia: przekonania, wiary, wartości;
- prawo do opieki paliatywnej i śmierci z zachowaniem szacunku i godności;
- prawo do zażalenia (skargi).

W 2010 roku Organizacja Narodów Zjednoczonych podjęła debatę nad celowością opracowania międzynarodowej konwencji praw osób starszych i jej głównymi założeniami. Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało wówczas grupę roboczą – *Open-Ended Working Group on Ageing* (OEWG), a w 2012 roku na mocy rezolucji 67/139 powierzyło tej grupie przygotowanie projektu elementów międzynarodowego aktu prawnego dotyczącego praw osób starszych. W 2013 r. powołano Niezależnego Eksperta do spraw przestrzegania praw człowieka względem osób starszych (*Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons*). Jako jego główne zadanie na lata 2014–2016 określono przegląd wdrożenia obecnie obowiązujących regulacji prawa międzynarodowego odnoszących się do praw osób starszych, w tym ocena wdrożenia Planu Madryckiego na poziomie krajowym. W 2016 roku Niezależny Ekspert zapowiedział przedstawienie raportu Radzie Praw Człowieka ONZ, a grupa robocza zapowiedziała opracowanie pierwszej wersji założeń i norm konwencji praw osób starszych i poddanie tej propozycji pod konsultacje państw członkowskich ONZ.

W debacie międzynarodowej umacnia się więc przeświadczenie, że dla polityki wobec starości i osób starszych w poszczególnych państwach, w tym dla systemów wsparcia w środowisku zamieszkania, ważną ramą odniesienia są prawa człowieka.

¹³ www.age-platform.eu/images/stories/Charter_POLISH_TRANSLATION.pdf [dostęp: 12.11.2014 r.].

Wartości i zasady stanowiące aksjologiczne podstawy zaproponowanego modelu wsparcia¹⁴

Na założenia aksjologiczne planowanego modelu składają się kluczowe wartości, jakie musi on respektować oraz zasady, jakimi kierować się powinny podmioty tworzące i wdrażające wsparcie środowiskowe osób starszych.

Do katalogu podstawowych wartości, jakie stanowią aksjologiczne ramy modelu, należą:

- godność,
- podmiotowość jednostki,
- wolność wyboru,
- wolność wyrażania pragnień (preferencji) i opinii,
- sprawiedliwość społeczna,
- równość (rozumiana jako przeciwieństwo dyskryminacji),
- solidarność.

Zasady, którym podporządkowana jest koncepcja modelu wsparcia, dzielimy na dwie kategorie: zasady dotyczące traktowania jednostek i zasady określające funkcjonowanie podmiotów tworzących i wdrażających wsparcie środowiskowe¹⁵.

Najważniejsze zasady dotyczące traktowania jednostek (w tym zwłaszcza ludzi starszych) są następujące:

- zapewnienie jednostkom niezależności i prawa do decydowania o własnym życiu – w tym o miejscu zamieszkania i zakresie pożądanego wsparcia społecznego;
- zaspokajanie przez polityki publiczne potrzeb jednostek z uwzględnieniem specyfiki fazy życia, w jakiej się znajdują, oraz wyzwań, jakie są specyficzne dla kolejnych faz życia;
- zapewnianie bezpieczeństwa socjalnego (rozumianego jako wolność od różnorodnych ryzyk socjalnych, nie tylko od ubóstwa i choroby);
- aktywizacja osób (głównie starszych), które odeszły z rynku pracy oraz przygotowanie do aktywności poza rynkiem pracy osób pracujących zawodowo;
- zachowanie równowagi (analizowanej z punktu widzenia całego cyklu życia) między prawami i obowiązkami jednostek.

Do zasad określających funkcjonowanie podmiotów tworzących i wdrażających wsparcie środowiskowe należą:

¹⁴ Podrozdział autorstwa Barbary Szatur-Jaworskiej.

¹⁵ Por. B. Szatur-Jaworska, *Zasady polityk publicznych w starzejących się społeczeństwach*, [w:] *Strategie działania*, red. B. Szatur-Jaworska.

- uwzględnianie wewnętrznego zróżnicowania populacji seniorów (np. różnice ze względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania stan zdrowia, tradycje kulturowe), a szczególnie uwzględnianie różnego stopnia samodzielności osób starszych i różnego poziomu ich życiowych kompetencji, które mogą być wykorzystywane w budowaniu systemu wsparcia środowiskowego;
- tworzenie rozwiązań, które dostarczałyby wsparcie zarówno osobom niepełnosprawnym, niesamodzielnym, wykluczonym, jak i cieszącym się dobrym zdrowiem i niezależnością;
- konsultowanie z osobami starszymi rozwiązań w zakresie wsparcia środowiskowego;
- wielosektorowość, polegająca na zaangażowaniu sektora publicznego, rynkowego, obywatelskiego i nieformalnego;
- włączanie przedsięwzięć, składających się na środowiskowe wsparcie seniorów, do wszystkich działań podejmowanych na poziomie lokalnym (mainstreaming ageing);
- ocenianie działań – na etapie ich projektowania i realizacji – z punktu widzenia zagrożenia występowaniem praktyk dyskryminujących;
- subsydiarność przejawiająca się we wspieraniu podstawowych wspólnot (głównie rodziny), w których żyją ludzie starsi;
- całościowe podejście do potrzeb poszczególnych osób starszych i koordynacja dostarczanego im wsparcia;
- profesjonalizacja wsparcia społecznego, rozumiana jako powierzenie go osobom kompetentnym i dobrze przygotowanym.

Wsparcie społeczne w wybranych obszarach¹⁶

Prezentowany poniżej model społecznego wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania został zaprojektowany z myślą o mieszkaniach tych osób oraz środowisku lokalnym i funkcjonujących w nim instytucjach i zbiorowościach. Głównym jego adresatem jest samorząd lokalny.

Własne mieszkanie dla ludzi starszych jest najważniejszym miejscem życia i podstawowym punktem odniesienia. Dom daje schronienie, poczucie bezpieczeństwa i pozwala na zaspokojenie większości potrzeb. Zmniejszająca się często wraz z wiekiem sprawność fizyczna i mentalna powoduje, iż ludzie starsi spędzają w mieszkaniu coraz więcej czasu. Umożliwienie pozostania we własnym środowisku wymaga przygotowania rozwiązań wspomagających osoby starsze w codziennym funkcjonowaniu. Niezbędne jest tworzenie zróżnicowanych form zamieszkania, uwzględniających ograniczenia sprawności i osobiste

¹⁶ Podrozdział autorstwa Piotra Błędowskiego, Barbary Szatur-Jaworskiej, Zofii Szweda-Lewandowskiej, Marii Zrałek.

preferencje osób starszych oraz rozwój instytucji i usług wspierających osoby starsze zarówno w mieszkaniach, jak i w ich środowisku zamieszkania.

Działania tworzące warunki umożliwiające pozostawanie we własnym mieszkaniu powinny być realizowane w trzech płaszczyznach:

- materialnej – polegającej na adaptacji lokali do potrzeb ich mieszkańców, usuwaniu wszelkiego rodzaju barier architektonicznych, wprowadzaniu udogodnień w poruszaniu się po mieszkaniu i wypełnianiu codziennych czynności;
- organizacyjnej – polegającej na stopniowym zwiększaniu w miarę potrzeb zakresu usług świadczonych w domu w oparciu o zintegrowany system współpracy i współdziałania instytucji i organizacji rządowych, samorządowych, pozarządowych i prywatnych;
- społecznej – polegającej na zawiązaniu i podtrzymaniu sieci wsparcia lokalnego, obejmującego opiekunów nieformalnych, sąsiadów i wolontariuszy.

Pozostawanie we własnym mieszkaniu zamiast w placówce przynosi wiele korzyści, takich jak: dłuższa aktywność, niezależność, a także lepsze samopoczucie i zdrowie. Pozwala funkcjonować osobom starszym w dobrze znanym otoczeniu, w sieci kontaktów sąsiedzkich i koleżeńskich, stanowiących dla nich podstawowe źródło naturalnego wsparcia.

Należy przy tym pamiętać, że każde mieszkanie usytuowane jest w określonym, szerszym środowisku mieszkalnym – osiedlu czy dzielnicy. Jest to teren, który dla ludzi starszych, z racji ich mniejszej mobilności, jest przestrzenią znaną i przyswojoną, w której dobrze funkcjonują. Większość z nich może, pomimo występujących ograniczeń, poruszać się poza domem i realizować różne zadania, począwszy od zakupów, załatwiania spraw urzędowych, korzystania z sieci usług społecznych, realizacji praktyk religijnych, a kończąc na zróżnicowanych formach zagospodarowania czasu wolnego. Także zaangażowanie ludzi starszych w różnego rodzaju lokalne inicjatywy społeczne, odradzanie się idei społeczności lokalnych koncentruje się w sąsiedztwie miejsca zamieszkania.

Proponowany przez nas model zawiera propozycje uwzględniające fakt, iż wsparcie społeczne powinno mieć charakter ciągły, a to oznacza, że zawarte w nim działania adresowane są zarówno do w pełni sprawnych seniorów, jak i do osób o ograniczonej samodzielności. W budowaniu sieci wsparcia dla osób starszych uwzględnić należy, że z jednej strony – o czym była mowa wcześniej – każdy potrzebuje jakiejś formy społecznego wsparcia, choćby w niewielkim zakresie, a z drugiej strony pamiętać należy, że osoby starsze – w miarę swoich sił, wiedzy i kompetencji – muszą być traktowane także jako dawcy wsparcia.

Model wsparcia społecznego obejmować powinien różne potrzeby i różne formy ich zaspokajania, a nie tylko niesamodzielność i usługi opiekuńcze. Uwzględniamy w nim zatem następujące obszary wsparcia:

1. bezpieczeństwo ekonomiczne,
2. zdrowie,
3. opieka,
4. bezpieczeństwo w środowisku zamieszkania,
5. czas wolny,
6. edukacja,
7. mieszkalnictwo.

Obszary te zostały podzielone na dziedziny, którym przyporządkowano propozycje działań i instytucji, które powinny być odpowiedzialne za ich realizację oraz wskazano kadry, jakie powinny być zaangażowane w tę realizację. W celu wyjaśnienia szczegółowych założeń, z jakich wynikają działania w ramach poszczególnych dziedzin, w załączonych charakterystykach umieściliśmy komentarze. Struktura prezentacji modelu zawiera także omówienie celów wsparcia w każdym z wymienionych obszarów.

Tabela 1. Wsparcie społeczne w obszarze **BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO**

Szczegółowe cele wsparcia społecznego w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego:

- ochrona i poprawa sytuacji materialnej osób starszych,
- promowanie i wspieranie aktywności ekonomicznej seniorów i ich samodzielności ekonomicznej.

Dziedzina	Narzędzia (usługi, sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Zatrudnienie: Kontynuacja pracy zawodowej. Aktywizacja zawodowa. Zatrudnienie dorywcze.	Diagnoza lokalnego rynku pracy. Działania na rzecz podniesienia kwalifikacji lub rekwalifikacji zawodowej starszych pracowników i młodych emerytów. Akcja informacyjna dla pracodawców. Targi pracy dla seniorów.	Poza pracodawcami prywatnymi, kierującymi się zasadami i rynku, podniesienie kwalifikacji starszych pracowników i aktywizacja młodych emerytów powinny być podejmowane przez pracodawców sektora publicznego. Instytucje rynku pracy powinny finansować takie działania w większym niż dotychczas zakresie. Zakładamy, że podmioty rynku pracy powinny adresować swoją działalność nie tylko do osób bezrobotnych (w rozumieniu ustawy), ale i do osób biernych zawodowo.	Samorząd terytorialny, w tym szczególnie: administracja rynku pracy. Niepubliczne (głównie rynkowe) podmioty. Instytucje zaangażowane w realizację kształcenia przez całe życie.	Doradcy zawodowi przygotowani do pracy z osobami starszymi. Pośrednicy pracy przygotowani do pracy z osobami starszymi. Nauczyciele zawodu. Specjaliści ds. zarządzania zasobami ludzkimi w organizacjach zatrudniających pracowników.
Dochody: Świadczenia społeczne. Pomoc społeczna.	Wprowadzenie lokalnych ulg dla seniorów (np. karta seniora). Obniżenie granicy dochodowej uprawniającej do nieodpłatnego korzystania z usług społecznych finansowanych przez samorząd lokalny. Zwiększenie wysokości świadczeń pieniężnych przyznawanych seniorom w trudnej sytuacji materialnej.	Władze lokalne mają ograniczone możliwości oddziaływania na poziom dochodów starszych mieszkańców, które są uzależnione od polityki emerytalno-rentowej państwa i polityki płacowej.	Samorząd terytorialny, a szczególnie ośrodki pomocy społecznej. Lokalni przedsiębiorcy.	Pracownicy socjalni. Członkowie rad seniorów.
Działania informacyjno-educacyjne	Informowanie o powtarzających się przypadkach oszustw i wyłudzeń. Informowanie o przysługujących prawach konsumentów.	Zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego polega nie tylko na dostarczaniu środków utrzymania, ale i na ochronie przed ich utratą, której konsekwencją jest ograniczenie możliwości zaspokajania potrzeb.	Samorząd terytorialny. Organizacje pozarządowe. Policja. Lokalne media.	Miejscy i powiatowi rzecznicy konsumentów. Policjanci. Pracownicy socjalni. Dziennikarze. Rodziny osób starszych.

Tabela 2. Wsparcie społeczne w obszarze **ZDROWIA**

Szczegółowe cele wsparcia społecznego w obszarze zdrowia:

- promocja zdrowego starzenia się;
- przeciwdziałanie przedwczesnemu starzeniu się;
- przeciwdziałanie lub opóźnianie momentu wystąpienia niesamodzielności;
- działania na rzecz funkcjonowania w dotychczasowym środowisku życia osób starszych.

Dziedzina	Narzędzia (sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Profilaktyka zdrowotna i promocja zdrowia	<p>Popularyzowanie informacji dotyczących prawidłowej diety, dostępu do usług ochrony zdrowia, rehabilitacji, zajęć sportowych dla seniorów.</p> <p>Spotkania upowszechniające wiedzę z zakresu zdrowego trybu życia, spotkania ze specjalistami, np. dietetykami, rehabilitantami.</p> <p>Informowanie o ryzykach związanych z postępującym procesem biologicznego starzenia się, np. ryzyko upadków i sposoby zapobiegania.</p>	<p>Osoby przekraczające „próg starości” cierpią, zazwyczaj na różne schorzenia, ale nie oznacza to, że nie powinny być do nich adresowane działania profilaktyczne i promocyjne, które służą powinnym ograniczaniu ryzyka wystąpienia dolegliwości wieku starszego i podtrzymaniu jak najwyższej sprawności i dobrego zdrowia funkcjonalnego.</p>	<p>Samorząd lokalny, a szczególnie podległe mu placówki służby zdrowia i ośrodki pomocy społecznej.</p> <p>Organizacje pozarządowe (np. UTW, organizacje działające na rzecz seniorów).</p>	<p>Lekarze rodzinni.</p> <p>Pielęgniarki.</p> <p>Pracownicy socjalni.</p> <p>Asystenci osób starszych.</p> <p>Opiekunki domowe.</p> <p>Opiekunki środowiskowe.</p> <p>Wolontariusze.</p> <p>Dietetycy.</p> <p>Rehabilitanci.</p>
Wsparcie medyczne-socjalne dla osób z zaburzeniami poznawczymi	<p>Organizacja dziennych form opieki dla osób z zaburzeniami poznawczymi.</p> <p>Organizacje miejsc czasowej opieki dla tych osób.</p> <p>Organizacja systemu wsparcia psychologicznego i organizacyjnego rodzin opiekujących się seniorami z zaburzeniami poznawczymi.</p>	<p>Osoby z zaburzeniami poznawczymi, zależnie od stopnia nasilenia tych zaburzeń, mogą korzystać z różnych, dostosowanych do ich sytuacji, form wsparcia środowiskowego, zarówno w środowisku zamieszkania, jak i w placówkach półotwartych.</p>	<p>Samorząd lokalny, a szczególnie podległe mu placówki służby zdrowia, ośrodki pomocy społecznej i środki wsparcia działające w systemie pomocy społecznej.</p>	<p>Opiekunowie osób starszych.</p> <p>Opiekunowie środowiskowi.</p> <p>Pielęgniarki środowiskowe.</p> <p>Wolontariusze.</p>
Opieka geriatryczna i rehabilitacja	<p>Rozwój i zwiększenie dostępu do kompleksowej opieki geriatrycznej.</p> <p>Zintegrowanie opieki medycznej i rehabilitacji.</p> <p>Organizacja wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego.</p>	<p>Osoby będące w zaawansowanym wieku (późniejsza faza starości) potrzebują opieki ze strony lekarza geriatry i współpracującego z nim zespołu opieki geriatrycznej. Leczenie się osoby starszej u kilku specjalistów jednocześnie bez możliwości całościowego spojrzenia na pacjenta i jego problemy zdrowotne może zmniejszać skuteczność terapii.</p> <p>Dla utrzymania samodzielności życiowej osoby starszej konieczne jest, by mogła korzystać z zabiegów rehabilitacyjnych i sprzętu rehabilitacyjnego.</p>	<p>Samorząd terytorialny – powiatowy i wojewódzki.</p> <p>Ministerstwo Zdrowia.</p> <p>Narodowy Fundusz Zdrowia.</p>	<p>Geriatrzy.</p> <p>Pielęgniarki (szczególnie geriatryczne).</p> <p>Pracownicy socjalni.</p> <p>Rehabilitanci.</p>

Tabela 3. Wsparcie społeczne w obszarze OPIEKI

Szczegółowe cele wsparcia społecznego w obszarze opieki:

- wspieranie seniora w miejscu zamieszkania;
- optymalny dobór typu i trybu opieki do potrzeb seniora;
- wspieranie nieformalnych opiekunów osób starszych.

Dziedzina	Narzędzia (sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Organizacja dziennych form opieki	Dowóz osób niemogących samodzielnie dotrzeć do placówki dziennego pobytu. Dostosowanie placówki i oferty do stanu zdrowia i potrzeb seniorów (np. dla osób z chorobą Alzheimera). Wspieranie rozwoju instytucji opieki półinstytucjonalnej (np. w ramach sektora ekonomii społecznej). Stworzenie sieci placówek dziennego pobytu dostępnych w otoczeniu seniora. Utworzenie bazy informacji o instytucjach dziennego pobytu, ich ofercie i profilu. Usługi w zakresie pomocy w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opieki higienicznej, rozwijaniu kontaktów ze środowiskiem i rodziną. Usługi w ramach treningów samoobsługi i umiejętności w zakresie czynności dnia codziennego oraz umiejętności funkcjonowania w życiu społecznym.	Dzienne ośrodki są ośrodkami wsparcia o charakterze lokalnym, zapewniającymi pomoc osobom starszym. Świadczą usługi opiekuńcze w ciągu dnia w zakresie podstawowych potrzeb życiowych, w tym posiłki, rehabilitację, udzielają pomocy w organizacji czasu wolnego i aktywizacji społecznej. Takie instytucje powinny być tworzone w każdej gminie.	Samorząd terytorialny, a szczególnie ośrodki pomocy społecznej. Organizacje pozarządowe. Parafie i organizacje wyznaniowe.	Pracownicy socjalni. Wolontariusze. Pedagodzy społeczni. Rehabilitanci. Psychologowie. Instruktorzy terapii zajęciowej. Asystenci osoby niepełnosprawnej. Pielęgniarki.

<p>Usługi opiekuńcze</p>	<p>Poprzedzenie dogłębną diagnozą potrzeb jednostki pozwala na optymalne dopasowanie usług opiekuńczych, świadczonych w miejscu zamieszkania osoby starszej do jej potrzeb (liczba godzin, częstotliwość, wspierających prowadzenie gospodarstwa domowego). Stworzenie systemu dostarczania posiłków osobom niemogącym samodzielnie ich przygotować. Telefon zaufania dla osób korzystających z usług opiekuńczych, systematyczna ewaluacja i monitoring świadczonych usług. System oceny opiekunów środowiskowych dostępny dla osób poszukujących opiekuna (zarówno dla seniora, jak i jego bliskich). Rozwój i wspieranie wolontariatu osób starszych w obszarze usług opiekuńczych (samopomoc).</p>	<p>Usługi opiekuńcze będą zyskiwały na znaczeniu zarówno ze względu na rosnące potrzeby osób starszych, jak i z powodów natury ekonomicznej, związanych z organizacją pracy oraz optymalnym wykorzystaniem kadr. Zapewnienie właściwej opieki w środowisku zamieszkania może mieć decydujące znaczenie dla jakości życia osoby starszej. Dostosowane do indywidualnych potrzeb usługi opiekuńcze sprzyjają podtrzymaniu samodzielności, zachowaniu podmiotowości osoby starszej i jej pozostawaniu w dotychczasowym środowisku.</p>	<p>Samorząd terytorialny, a szczególnie ośrodki pomocy społecznej. Organizacje pozarządowe. Parafie i organizacje wyznaniowe.</p>	<p>Opiekunowie. Pracownicy socjalni. Psycholodzy społeczni. Wolontariusze.</p>
<p>Wsparcie opiekunów rodzinnych (i innych nieformalnych)</p>	<p>Szkolenia dla opiekunów w zakresie wspierania osób starszych. Organizacja opieki krótkookresowej w placówkach świadczących całodobową opiekę (tzw. opieka wytchnieniowa). Opieka psychologiczna dostępna dla bliskich osoby starszej. Rozwój domów dziennego pobytu, klubów seniora.</p>	<p>Trafnie dobrane formy wsparcia dla opiekunów rodzinnych mogą decydować o możliwości sprawowania przez nich swoich funkcji. Czasowe przerwy, konsultacje, porady i opieka psychologiczna są niezbędne, by zapobiec wypaleniu opiekunów rodzinnych.</p>	<p>Samorząd terytorialny, a szczególnie ośrodki pomocy społecznej. Organizacje pozarządowe.</p>	<p>Pielęgniarki środowiskowe. Pracownicy socjalni. Opiekunowie osób starszych.</p>
<p>Bank czasu wolnego – centrum wolontariatu</p>	<p>Udostępniona bezpłatnie informacja o możliwościach uzyskania pomocy oferowanej przez wolontariuszy. Internetowa baza danych o osobach dysponujących czasem i umiejętnościami, gotowych zaangażować się w pomoc osobom starszym. Organizowanie pomocy sąsiedzkiej w ramach kontraktu.</p>	<p>Łatwy dostęp do informacji stanowi pomoc dla osób starszych wymagających wsparcia oraz dla ich opiekunów. Powinien charakteryzować się szerokim spektrum usług w zależności od kompetencji wolontariuszy. Wzmacnianie nieformalną sieć kontaktów w środowisku lokalnym. Integruje organizacje pozarządowe.</p>	<p>Taka struktura organizacyjna może powstać przy instytucji administracji samorządowej, parafii lub przy związku wyznaniowym, organizacji społecznej.</p>	<p>Pracownicy socjalni. Wolontariusze. Opiekunowie osób starszych.</p>

Udostępnianie sprzętu rehabilitacyjnego i medycznego	Wypożyczalnie sprzętu medycznego i do opieki nad osobami niesamodzielnymi.	czasowe udostępnienie specjalistycznego sprzętu medycznego, niezbędnego do sprawowania opieki nad osobami starszymi, realizowanej w warunkach domowych. Organizacja dowozu wypożyczonego sprzętu do miejsca zamieszkania. Prowadzenie instruktażu, w jaki sposób korzystać ze sprzętu.	Jednostki samorządu terytorialnego. Organizacje społeczne. Instytucje prywatne.	Właściciele i pracownicy wypożyczalni.
Klaster usług senioralnych	Zintegrowane świadczenie usług: – opiekuńczych, – pielęgnacyjnych, – rehabilitacyjnych, – gastronomicznych itp. Certyfikacja usług i instytucji działających w tym obszarze.	Wykorzystanie potencjału różnych podmiotów, działających w zakresie szeroko rozumianej działalności medycznej, rehabilitacyjnej, opiekuńczej, wspierającej i aktywizującej oraz zintegrowanie świadczenia usług ukierunkowanych na potrzeby osób starszych. Idea klastra usług senioralnych opiera się na współdziałaniu wszystkich środowisk działających w obszarach wpływających na poprawę jakości życia osób starszych. Klaster usług senioralnych ma charakter otwarty, tj. przystąpić do niego mogą wszyscy, którzy pragną wykorzystać dotychczas zdobyte doświadczenie do usprawnienia systemu wspierania osób starszych.	Samorząd terytorialny (gminny i powiatowy). Prywatni przedsiębiorcy. Jednostki naukowe. Publiczne i niepubliczne placówki służby zdrowia.	Przedsiębiorcy. Pracownicy socjalni. Lekarze i pielęgniarki. Rehabilitanci. Opiekunowie osób starszych. Dietetycy.

Tabela 4. Wsparcie społeczne w obszarze **BEZPIECZEŃSTWA W ŚRODOWISKU ZAMIESZKANIA**

Szczegółowe cele wsparcia społecznego w obszarze bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania:

- poprawa poziomu bezpieczeństwa osób starszych w środowisku zamieszkania;
- ukształtowanie nawyków i zachowań osób starszych sprzyjających ich osobistemu bezpieczeństwu.

Dziedzina	Narzędzia (sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Zintegrowany system wspierania bezpieczeństwa osób starszych	Opracowanie lokalnej strategii zapewniania bezpieczeństwa starszych osób w środowisku zamieszkania. Tworzenie grup sąsiedzkiej czujności, patroli obywatelskich, stymulowanie pomocy sąsiedzkiej.	Tworzenie płaszczyzny współpracy instytucji i organizacji (np. policja, straż miejska, samorząd terytorialny, sanepid, inspekcja handlowa i farmaceutyczna, kościoły) zaangażowanych we wspieranie poczucia bezpieczeństwa osób starszych w środowisku lokalnym.	Samorząd lokalny, w tym szczególnie straż miejska. Policja. Kościoły i związki wyznaniowe.	Przedstawiciele instytucji realizujących zadania. Wspólnoty sąsiedzkie.
Zapobieganie niekorzystnym zjawiskom poprzez odpowiedzialnie kształtowanie przestrzeni publicznej	Projektowanie uniwersalne i realizacja tych projektów.	Kształtowanie przestrzeni publicznej w taki sposób, by wyeliminować sytuacje ułatwiające popełnienie przestępstwa (brak oświetlenia, ograniczona widoczność, łatwa możliwość ucieczki itp.) Ciągi komunikacyjne powinny być ukształtowane w sposób zapobiegający upadkom. Przestrzeń przyjazna osobom starszym jest zarazem przestrzenią przyjazną wszystkim mieszkańcom.	Samorząd lokalny. Przedsiębiorcy lokalni. Deweloperzy rynku nieruchomości.	Urbaniści. Urzednicy samorządowi. Policja. Miejskie (gminne) służby odpowiedzialne za utrzymanie porządku. Prywatni właściciele nieruchomości.
Bezpieczny transport	Udoskonalanie systemu informacji o podróżowaniu środkami transportu publicznego osobom o ograniczonej mobilności Usługa indywidualnego transportu, za umiarkowaną cenę, dla osób starszych w godzinach wieczornych i nocnych.	Osoby starsze o ograniczonej sprawności nie mogą prowadzić same pojazdy. Potrzebna jest im zatem pomoc w przemieszczaniu się.	Samorząd lokalny (głównie gminny). Przedsiębiorcy lokalni.	Taksówkarze. Kierownicy autobusów i innych środków miejskiej komunikacji. Członkowie rodzin osób starszych. Sąsiedzi.

Pobudzenie i włączenie osób starszych w działania na rzecz bezpieczeństwa w lokalnych społecznościach	Spotkania informacyjne. Budżet partycypacyjny. Międzypokoleniowe zajęcia warsztatowe poświęcone projektowaniu przestrzeni publicznej. Wspieranie poprzez społecznościowe organizowanie ludzi starszych na rzecz bezpieczeństwa w społeczności lokalnej (np. powstanie tzw. szlafirokowej policji).	Osoby starsze są najlepszymi ekspertami w sprawie swojego bezpieczeństwa.	UTW. Rady Seniorów. Ośrodki pomocy społecznej. Organizacje pozarządowe. Policja. Straż miejska.	Rodziny osób starszych. Pracownicy socjalni. Asystenci osób niepełnosprawnych. Wolontariusze. Pracownicy organizacji trzeciego sektora.
Działania informacyjno-wspierające	Kampanie informacyjne na temat istniejących zagrożeń dla osób starszych (przestępczości, bezpiecznego korzystania z transportu publicznego, bezpieczeństwa przy korzystaniu z usług finansowych). Pomoc psychologiczna dla osób starszych będących ofiarami przestępczości.	Formy przestępczości zmieniają się, a więc ważne jest, by wskazywać osobom starszym na ryzyka wynikające z przemian społecznych, technologicznych itp. Ofiary przestępstw i wykroczeń doświadczają traumatycznych przeżyć, z którymi trudno im sobie poradzić o własnych siłach, zwłaszcza, gdy są osamotnione.	Samorząd lokalny, w tym szczególnie Rady Seniorów. Organizacje pozarządowe. Lokalne media.	Pracownicy socjalni. Policjanci. Psychologowie. Dziennikarze.

Tabela 5. Wsparcie społeczne w obszarze CZASU WOLNEGO

Szczegółowe cele wsparcia społecznego w obszarze czasu wolnego:

- podtrzymanie lub wywołanie aktywności osób starszych;
- przeciwdziałanie alienacji społecznej starszych mieszkańców;
- wykorzystanie kapitału ludzkiego i społecznego seniorów.

Dziedzina	Narzędzia (usługi, sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Aktywność kulturalna	<p>Organizacja imprez kulturalnych.</p> <p>Ułatwianie seniorom dostępu do oferty kulturalnej, np. poprzez regulowanie zasad odpłatności, dostosowanie pory imprez do potrzeb seniorów.</p> <p>Działania na rzecz pokonania fizycznych barier dostępu do oferty (transport seniorów).</p> <p>Prowadzenie działań aktywizujących seniorów w tym obszarze, wykorzystanie ich wiedzy, doświadczeń i umiejętności.</p> <p>Wsparcie NGO's działających w dziedzinie kultury.</p> <p>Wspieranie dostępu do usług kulturalnych w mieszkaniach (wypożyczanie książek, e-booków, płyt) oraz udostępnianie urządzeń potrzebnych do odtwarzania nagrań.</p>	<p>Wsparcie powinno zapewnić ciągłość dostępu do dóbr kultury, a to oznacza, że przedmiotem troski powinno być udostępnianie tych dóbr w przestrzeni publicznej i w mieszkaniach seniorów.</p>	<p>Samorząd terytorialny, w zakresie odpowiedzialności za prowadzenie placówek kulturalnych (domów kultury, muzeów, bibliotek).</p> <p>Organizacje pozarządowe działające na rzecz seniorów. UTTW.</p> <p>Placówki oświatowe. Kościoły i związki wyznaniowe.</p>	<p>Animatoryzy kultury.</p> <p>Geragodzy (gerontolodzy).</p> <p>Edukatorzy osób starszych.</p> <p>Pracownicy obsługi (kierowcy).</p> <p>Bibliotekarze.</p> <p>Rodziny osób starszych.</p>
Aktywność społeczna	<p>Zapewnienie bazy i środków materialnych dla organizacji pozarządowych aktywizujących osoby starsze.</p> <p>Zapewnienie transportu osobom starszym wymagającym takiej pomocy, członkom NGO's.</p> <p>Organizacja form przedstawicielskich starszych mieszkańców.</p> <p>Udział starszych mieszkańców w procesie decyzyjnym, np. zgłaszanie inicjatyw, diagnoza potrzeb seniorów, budżety partycypacyjne.</p>	<p>Ważne jest zachęcanie seniorów do aktywności na rzecz starszego pokolenia i innych zbiorowości zamieszkujących na danym terenie.</p> <p>Wsparcia wymaga wolontariat osób starszych.</p> <p>Wsparcia wymagają zarówno sformalizowane, jak i niesformalizowane przejawy aktywności osób starszych.</p>	<p>Organizacje pozarządowe: Samorząd terytorialny, w tym Rady Seniorów. UTTW.</p> <p>Kościoły i związki wyznaniowe.</p>	<p>Pracownicy socjalni.</p> <p>Geragodzy.</p> <p>Pracownicy instytucji trzeciego sektora.</p> <p>Rodziny osób starszych.</p>

Aktywność turystyczna i rekreacyjna	<p>Propagowanie zdrowego stylu życia i konsumpcji. Organizowanie wspólnych imprez rekreacyjnych dla różnych pokoleń mieszkańców. Budowanie infrastruktury dla oferty rekreacyjnej. Wspieranie i dofinansowywanie turystyki i rekreacji wśród osób starszych, także niesamodzielnych.</p>	<p>Wsparcie ma na celu utrzymanie sprawności fizycznej i intelektualnej, integrację międzypokoleniową i wewnątrzpokoleniową oraz promocję zdrowego starzenia się. Osoby starsze mające potrzebną wiedzę powinny aktywnie uczestniczyć w kreowaniu oferty turystycznej i rekreacyjnej</p>	<p>Samorząd terytorialny, w tym gminne ośrodki sportu i rekreacji, dzienne domy pomocy, domy i kluby SENIOR+. Organizacje pozarządowe. UTW. Kościoły i związki wyznaniowe.</p>	<p>Instruktorzy rekreacji osób starszych. Animatory kultury. Przewodnicy turystyczni Rodziny osób starszych.</p>
Aktywność fizyczna	<p>Organizowanie zajęć sportowych. Dofinansowywanie zajęć sportowych dedykowanych osobom starszym. Budowanie infrastruktury służącej aktywności fizycznej dostępnej w miejscach publicznych.</p>	<p>Uprawianie sportu jest możliwe w każdym wieku, przy czym formy aktywności fizycznej powinny być dostosowane do poziomu sprawności poszczególnych osób.</p>	<p>Organizacje pozarządowe. Samorząd terytorialny, a szczególnie gminne ośrodki sportu i rekreacji. Związki sportowe. Kluby sportowe. UTW.</p>	<p>Instruktorzy sportu osób starszych. Rodziny osób starszych.</p>

Tabela 6. Wsparcie społeczne w obszarze EDUKACJI

Szczegółowe cele w obszarze edukacji:

- zapewnienie każdemu sprawnemu intelektualnie człowiekowi starszemu – niezależnie od stanu zdrowia fizycznego i poziomu wykształcenia – możliwości uczestnictwa w edukacji;
- podtrzymywanie dotychczasowych kompetencji i wsparcie w nabywaniu nowych; zarówno w zakresie tzw. kompetencji twardych, jak i miękkich;
- wspieranie uczenia się przez całe życie.

Dziedzina	Narzędzia (usługi, sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Osoby zdolne do samodzielnego funkcjonowania (potrzebne jest im mniejsze wsparcie)	Sposoby działania – kształcenie poprzez bezpośrednie kontakty z profesjonalnym wykładowcą; e-learning; wzajemne kształcenie – koła kształceniowe osób starszych.	Samorząd terytorialny we współpracy z organizacjami pozarządowymi organizuje grupowe formy edukacji. Nacisk na grupowość wynika z potrzeby tworzenia okazji do nawiązywania społecznych kontaktów. Samorząd terytorialny we współpracy z uczelniami organizuje grupowe i międzypokoleniowe formy edukacji. Samorząd terytorialny przeprowadza diagnozę potrzeb edukacyjnych seniorów. Samorząd terytorialny przeprowadza diagnozę zasobów edukacyjnych seniorów. Samorząd terytorialny we współpracy z organizacjami pozarządowymi i lokalnymi szkołami przeprowadza diagnozę potrzeb w zakresie wsparcia edukacyjnego uczniów.	Uniwersytety trzeciego wieku. Uniwersytety otwarte (wszystkich grup wieku). Biblioteki. Szkoły (udostępniające infrastrukturę i kadre). Kluby i świetlice środowiskowe, w których osoby starsze pomagają w odrabianiu lekcji słabszym uczniom, są też tutorami dla młodych – zdolnych.	Nauczyciele – specjaliści w zakresie różnych dziedzin wiedzy. Geragodzy. Wolontariusze. Rodziny osób starszych.
Osoby niezdolne do samodzielnego funkcjonowania w środowisku zamieszkania (potrzebne jest im większe wsparcie)	Lektura książek i prasy dla osób mających trudności ze wzrokiem. Nauka obsługi urządzeń ułatwiających codzienne funkcjonowanie osobom nieopuszczającym mieszkania. Instruktaz w zakresie samopielegnacji. Mobilna biblioteka (książki dostarczane „na próg”).	Samorząd terytorialny we współpracy z organizacjami pozarządowymi organizują zindywidualizowane formy edukacji. Starsze osoby niesamodzielne powinny być traktowane jak osoby o szczególnych potrzebach edukacyjnych, z którymi powinna być prowadzona praca indywidualna w ich domach.	Samorząd terytorialny, w tym szczególnie biblioteki, ośrodki pomocy społecznej, domy kultury. Organizacje pozarządowe.	Pracownicy socjalni. Asystenci osób starszych. Nieformalni opiekunowie. Wolontariusze. Rodziny osób starszych.

Tabela 7. Wsparcie społeczne w obszarze MIESZKALNICTWA

Szczegółowe cele w obszarze mieszkalnictwa:

- dostosowanie warunków mieszkaniowych do różnicowanych potrzeb osób starszych, umożliwiających im jak najdłuższe pozostawanie we własnym środowisku zamieszkania;
- udostępnienie nowoczesnych technologii ułatwiających samodzielne życie oraz wspierających ich opiekunów nieformalnych.

Dziedzina	Narzędzia (usługi, sposoby działania)	Komentarz	Podmioty odpowiedzialne	Kadry
Tradycyjne mieszkania osób starszych	<p>Usługi w zakresie pomocy w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opieki higienicznej, pielęgnacji zaleconej przez lekarza oraz zapewnienia kontaktów z otoczeniem.</p> <p>Usługi dotyczące adaptacji, remontowania przestrzeni mieszkalnej i dostosowania jej do potrzeb osób starszych</p> <p>Wprowadzanie udogodnień technicznych ułatwiających funkcjonowanie w miejscu zamieszkania</p> <p>Ewentualna pomoc w zamianie mieszkania lub/ oraz w uzyskaniu świadczona finansowego na mieszkanie (dodatku mieszkaniowego).</p>	<p>Pozostanie w dotychczasowym mieszkaniu to zdecydowanie preferowana przez osoby starsze forma zamieszkania. Występują jednak znaczne różnice w standardzie mieszkań pod względem ich wyposażenia technicznego i powierzchni oraz układu.</p> <p>Dla osób starszych samodzielnych pozostawanie w znanym i usieciowym społecznie środowisku lokalnym nabiera istotnego znaczenia z punktu widzenia jakości życia. Należy jednak zlikwidować utrudnienia wynikające z istnienia barier architektonicznych. Wysoki udział kosztów związanych z eksploatacją mieszkań w budżecie osób starszych wymaga niejednokrotnie dodatkowego wsparcia.</p>	<p>Samorząd terytorialny. Pomoc społeczna. Wspólnoty mieszkaniowe. Osoby prywatne. Organizacje pozorytu publicznego. Komercyjne firmy usługowe.</p>	<p>Nieformalni opiekunowie osób starszych. Opiekunowie osób starszych. Pracownicy socjalni. Lekarze. Pielęgniarki. Pracownicy socjalni. Wolontariusze. Pedagodzy społeczni.</p>
Mieszkania serwisowane	<p>Usługi w zakresie pomocy w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opieki, pielęgnacji zaleconej przez lekarza oraz zapewnienia kontaktów z otoczeniem.</p> <p>Usługi w zakresie potrzeb bytowych, w tym sprzątania, prania, dostarczania żywności.</p> <p>Usługi rehabilitacyjne lub pielęgniarstkie.</p>	<p>Mieszkania serwisowane powinny mieć przede wszystkim charakter mieszkań na wynajem. Wynajmowane, niezależne mieszkania, zlokalizowane w budynku pozbawionym barier architektonicznych i wyposażone w urządzenia ułatwiające samodzielne funkcjonowanie. Budynek powinien być wyposażony w dodatkowe pomieszczenia wykorzystywane wspólnie przez mieszkańców (świetlica, gabinety zabiegowe i rehabilitacyjne). Musí być zapewnione wsparcie dostosowane do indywidualnych potrzeb mieszkańców poprzez możliwość korzystania z usług opiekuńczych, terapeutycznych oraz działań aktywizujących. Powinna być zapewniona możliwość wykupu dodatkowych usług.</p>	<p>Samorząd terytorialny zarządzający lokalami komunalnymi. TBS. Spółdzielnie mieszkaniowe. Firmy komercyjne. Wolontariusze.</p>	<p>Pielęgniarki i opiekunowie medyczni. Opiekunowie osób starszych. Wolontariusze. Pracownicy socjalni. Rehabilitanci.</p>

<p>Mieszkania typu co-housing</p>	<p>Wzajemna pomoc mieszkańców w zaspokajaniu potrzeb bytowych, utrzymaniu autonomii, aktywizowaniu.</p>	<p>Osoby starsze powinny uczestniczyć w projektowaniu koncepcji zespołu mieszkaniowego, dzięki czemu uwzględnione są potrzeby tej grupy. Oferta może być adresowana wyłącznie do osób starszych i samotnych, małżeństw osób starszych, bądź też może mieć charakter międzygeneracyjny. Konieczne jest zapewnienie środowiska zamieszkania wolnego od barier architektonicznych. Mieszkania lub domy zawierają w pełni samodzielne lokale mieszkalne, ale równocześnie mają wspólne przestrzenie, z których korzystają wszyscy mieszkańcy. Wspólnota sama zarządza swoim osiedlem, co znacznie redukuje koszty. Zamieszkanie w osiedlu typu <i>co-housing</i> pozwala osobom starszym na zachowanie niezależności, z równoczesnym zapewnieniem wzajemnej pomocy. Taka forma zamieszkania w znacznym stopniu opóźnia przejście osób starszych do całodobowej instytucjonalnej opieki z uwagi na pomoc świadczoną przez innych mieszkańców.</p>	<p>Wspólnota mieszkaniowa. Samorząd terytorialny. Prywatni inwestorzy. Organizacje społeczne.</p>	<p>Pracownicy socjalni. Wolontariusze. Pedagodzy społeczni.</p>
<p>Mieszkania chronione</p>	<p>Całodobowa opieka w formie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych przy jednoczesnych działaniach aktywizujących.</p>	<p>Mieszkania chronione są samodzielnymi lokalami przeznaczonymi do zaspokajania potrzeb mieszkaniowych m.in. osób starszych, które potrzebują wsparcia w funkcjonowaniu w codziennym życiu. Zastępują pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę, oferując warunki do samodzielnego funkcjonowania w środowisku i integracji ze społecznością lokalną. Mieszkania chronione są wolne od barier architektonicznych i wyposażone w udogodnienia techniczne ułatwiające funkcjonowanie w miejscu zamieszkania.</p>	<p>Samorząd terytorialny, w tym szczególnie jednostki organizacyjne pomocy społecznej. Organizacje społeczne.</p>	<p>Pracownicy socjalni. Opiekunowie medyczni. Opiekunowie osób starszych. Rehabilitanci. Wolontariusze.</p>

System informacji przestrzennej	<p>Usługa dostępu do szybkiej, konkretnej informacji wraz z wizualizacją przestrzennej lokalizacji danej placówki w miejscowości (udostępnienie danych dotyczących lokalizacji w przestrzeni konkretnych obiektów oraz informacji opisowych o tych obiektach). Wspieranie działań na rzecz zmniejszenia wykluczenia cyfrowego osób starszych.</p>	<p>System ułatwia dostarczanie informacji o usługach i usprawnieniach dostępnych dla osób w podeszłym wieku oraz możliwościach korzystania z nich; dostarcza wiedzy organizacyjnej, której często brakuje osobom starszym, także tym, którzy są zrzeszeni w organizacjach. System zachęca lokalne instytucje publiczne, z usług których korzystają seniorzy, na przykład ośrodki kultury, biblioteki czy ośrodki i domy pomocy społecznej, do udostępniania związanych z instytucją informacji ważnych dla seniorów. System zwiększa kompetencje informatyczne osób starszych, tworzy szeroki dostęp do informacji o możliwościach wsparcia dla opiekunów osób starszych, upowszechnia wiedzę na temat praw konsumenckich.</p>	<p>Samorząd terytorialny.</p>	<p>Osoby zatrudnione w instytucjach samorządowych. Wolontariusze.</p>
Innowacyjne rozwiązania informacyjno-technologiczne	<p>Usługi na rzecz zintegrowanej opieki zdrowotnej. Usługi w teleopiece jako nowej generacji opieki. Wprowadzenie technologii zapobiegających upadkom osób starszych i powiadamiania opiekunów o zagrożeniach. Rozwiązania ułatwiające korzystanie z nowoczesnych urządzeń w domu. Wprowadzenie systemów nawigacji w przestrzeni mieszkania. Usługi edukacyjne dla seniorów oraz dla opiekunów osób starszych zapobiegające wykluczeniu cyfrowemu.</p>	<p>Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne są ważne dla wszystkich osób starszych, szczególnie dla samotnie żyjących ludzi starszych, stale przebywających w mieszkaniu. Dzięki technologiom wspomagającym osoby starsze stworzono warunki zapobiegające ich wyłączeniu z codziennego życia, dające im poczucie bezpieczeństwa, poprawy stanu zdrowia i jakości życia, pozwalające im żyć we własnym domu, w sposób aktywny i niezależny. Obejmują szereg rozwiązań: inteligentne przestrzenie mieszkalne, wykrywające i łagodzące problemy występujące u osób w podeszłym wieku, takie jak utrata pamięci, błędzenie, problemy zdrowotne; inteligentne produkty, takie jak podłogi wyposażone w czujniki i obuwie z siłownikami, wykrywające upadki lub zapobiegające im; cyfrowe usługi i informacje, w tym w zakresie bezpieczeństwa, monitorowania stanu zdrowia i zdalnej opieki. Otoczenie elektroniczne i sieciowe tworzą specyficzne warunki dla świadczenia usług, wymagają umiejętności postępowania się nowoczesnymi technologiami.</p>	<p>Samorząd terytorialny. PFRON. Narodowy Fundusz Zdrowia.</p>	<p>Wolontariusze. Pracownicy socjalni. Informatycy. Opiekunowie osób starszych. Personel medyczny.</p>

Podsumowanie

Kluczową rolę w zaproponowanym modelu wsparcia osób starszych pełni samorząd lokalny (gminny, miejski), który powinien inicjować prace nad lokalną strategią wsparcia seniorów w środowisku zamieszkania, dostarczać część usług, wspierać kształcenie kadr profesjonalnie zapewniających różne formy wsparcia oraz być koordynatorem działań składających się na społeczne wsparcie seniorów. Koordynacja ta powinna być realizowana na dwóch poziomach: na poziomie mikro, czyli „klienta”, oraz na poziomie ponadinstytucjonalnym (ponadorganizacyjnym). Koordynacja na poziomie seniora i jego rodziny powinna być powierzona jednej, dobrze rozpoznawalnej przez mieszkańców instytucji dostarczającej zindywidualizowanego wsparcia, dostosowanego do zróżnicowanych potrzeb seniorów. Roboczo można by nazwać instytucję zajmującą się koordynacją na poziomie gminnym (miejskim) Centrum Usług i Informacji dla Seniorów. Koordynacja na poziomie ponadinstytucjonalnym powinna mieć na celu zorganizowanie sieci podmiotów funkcjonujących w środowisku lokalnym, wdrażanie w praktyce zasady *mainstreaming ageing*, ustalanie minimalnych standardów usług społecznych dla seniorów oferowanych w środowisku lokalnym, racjonalizację wykorzystania kadr dostarczających społecznego wsparcia osobom starszym.

Dostępność wsparcia środowiskowego dla osób starszych w perspektywie przedstawicieli gmin województwa dolnośląskiego – najważniejsze dane i wnioski z raportu RPO (2016 r.)

Podstawowe dane statystyczne

Prognozy GUS:

2015:

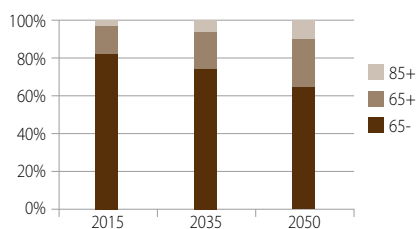
liczba osób w wieku 65+ 15,6%, 85+ 1,8%

2035:

liczba osób w wieku 65+ 23,2%, 85+ 3,1%¹⁷

2050:

liczba osób w wieku 65+ 32,7%, 85+ 6,1%¹⁸

Populacja i prognozy dotyczące przyrostu liczby starszych osób

- Liczba ludności w Polsce w 2014 r. wynosiła 38,5 mln – **8,5 mln stanowiły osoby w wieku 60 lat i więcej**. W tym było ponad 1,5 mln osób wieku powyżej 80 lat.¹⁹
- Wg prognoz populacja w Polsce będzie się stopniowo zmniejszać z **38,2 mln w 2015 r. do 34 mln w 2050 r**²⁰.
- **Populacja osób 80+ zacznie wyraźnie zwiększać się od 2025 r.** w związku z wchodzeniem w tę fazę życia osób urodzonych po II Wojnie Światowej.

Skala potrzeb organizacji wsparcia

- Współczynnik opieki nad rodzicami, wskazujący liczbę osób w wieku 85+ przypadającą na 100 osób w wieku 50–64 lata, wzrośnie z 8 w 2013 r. do 38 w 2050 r. Przyspieszenie wzrostu tego wskaźnika będzie miało miejsce około 2030 r.²¹.

¹⁷ GUS, Prognoza ludności na lata 2008–2035, Warszawa 2010 r. (Prognozy GUS są dostępne w Internecie i zawierają dane na poziomie województw).

¹⁸ GUS, Prognoza ludności na lata 2014–2050, Warszawa 2014 r., s. 160.

¹⁹ Metrykalny wiek starości przyjmowany wg WHO to 60 lat, wg ONZ i Eurostat to 65 lat. Wg ONZ za starą uznaje się populację, w której osoby 65+ stanowią więcej niż 7%, powyżej 10% – to faza zaawansowanej starości.

²⁰ GUS, Prognoza ludności na lata 2014–2050, s. 162.

²¹ Ibidem, s. 141.

- w 2014 r. **1/3 osób w wieku 65+ miała trudności w wykonywaniu czynności życia codziennego. 45% z tych osób nie miała do kogo zwrócić się o pomoc**²².
- w latach **2011–2014** liczba osób korzystających z usług opiekuńczych w gminach objętych kontrolą NIK pozostawała względnie na tym samym poziomie, natomiast **liczba osób skierowanych do domów pomocy społecznej wzrosła o 40%**²³ – skala rozwoju usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania jest znikoma.
- w 2015 r. 1/3 Polaków wskazała jako najbardziej potrzebną formę pomocy osobom ubogim pomoc w pielęgnacji osób przewlekle chorych i niepełnosprawnych²⁴.

Rzecznik Praw Obywatelskich, pełniący funkcję niezależnego organu ds. równego traktowania, stoi również na straży przestrzegania praw człowieka osób starszych. Z tego względu zlecił badanie społeczne²⁵, w którym **zapytano decydentów gminnych i przedstawicieli OPS w woj. dolnośląskim o to, jak rozumieją i wdrażają w praktyce następujące zasady odnoszące się do praw osób starszych.**

1. **Zapewnienie** osobom starszym o ograniczonej samodzielności i niezależności **prawa do decydowania o własnym życiu.**
2. **Stworzenie warunków do aktywności** – na miarę zróżnicowanych możliwości osób starszych.
3. **Budowanie systemu wsparcia uwzględniającego różny poziom niesamodzielności osób starszych** oraz zmienność poziomu niesamodzielności poszczególnych osób – jej narastanie w miarę starzenia się.
4. **Konsultowanie z osobami starszymi rozwiązań w zakresie wsparcia środowiskowego;**
5. **Wielosektorowość**, polegająca na zaangażowaniu sektora publicznego, rynkowego, obywatelskiego i nieformalnego.
6. Włączanie przedsięwzięć składających się na środowiskowe wsparcie seniorów do wszystkich działań podejmowanych na poziomie lokalnym (*mainstreaming ageing*).
7. **Ocenianie działań** – na etapie ich projektowania i realizacji – **z perspektywy zagrożenia występowania praktyk dyskryminujących.**
8. **Subsydiarność** przejawiająca się we wspieraniu podstawowych wspólnot (głównie rodziny), w których żyją ludzie starzy – wspieranie nieformalnych opiekunów osób niesamodzielnych.

²² GUS, *Zdrowie osób starszych w świetle statystyki publicznej*, 19.02.2016 r.

²³ NIK, Informacja o wynikach kontroli „Świadczenie pomocy osobom starszym przez gminy i powiaty”, Warszawa 2 lutego 2016 r.

²⁴ GUS, *Jakość życia w Polsce w 2015 r.*, Warszawa 2017 r., s. 40.

²⁵ Badanie ilościowe reprezentatywne dla gmin województwa dolnośląskiego oraz badanie jakościowe w 28 gminach przeprowadzone zostały na zlecenie RPO w 2015 r. przez PBS sp. z o.o.

9. **Całościowe podejście do potrzeb** poszczególnych osób starszych i koordynacja dostarczanego im wsparcia.
10. **Profesjonalizacja wsparcia** społecznego, rozumiana jako powierzenie go osobom kompetentnym i dobrze przygotowanym.

Najistotniejsze wnioski z badania

1. Wdrażanie w/w zasad jest ze sobą powiązane i zaniedbania w implementacji niektórych z nich oddziałuje negatywnie na całościowy kształt udzielanego wsparcia.
2. Gminy z reguły nie opracowują dokumentów strategicznych w zakresie polityki senioralnej. **Blisko 1/3 gmin nie uwzględnia tej tematyki w jakichkolwiek dokumentach o charakterze strategicznym.** 4% nie posiada w ogóle takich dokumentów.
3. W efekcie usługi realizowane są doraźnie. W gminach **brakuje planowania i dostosowywania oferty do zwiększającej się populacji osób starszych.** Jedynie 40% gmin analizuje sprawozdania instytucji opieki, 76% deklaruje analizę danych statystycznych. Brakuje informacji na temat analiz informacji zbieranych przez pracowników socjalnych oraz długookresowego planowania usług dla odbiorców, których potrzeby będą się zmieniały wraz z wiekiem. W efekcie coraz większa liczba osób może mieć utrudniony dostęp do potrzebnego wsparcia i opieki. **Ponadto w 3/4 gmin respondenci przyznali, że są grupy osób, które mogą mieć utrudniony dostęp do wsparcia środowiskowego dla osób starszych w ich gminie, w tym osoby niesamodzielne ze względu na problemy ruchowe, choroby otępienne i inne.**
4. Wiele z wymienionych zasad jest intuicyjnie przestrzeganych. Jednak z perspektywy poszanowania godności i niedyskryminacji osób starszych niektóre zasady interpretowane są i wdrażane przez decydentów w sposób nieodpowiedni.
 - a. **Brak rozwoju odpowiednich usług w miejscu zamieszkania może oznaczać brak wyboru** – przymusza osoby potrzebujące wsparcia do przeprowadzki do domu opieki. Tym samym **ograniczone jest prawo osób starszych do decydowania o własnym życiu**, o tym gdzie będą mieszkać.
 - b. Prawo do decydowania o własnym życiu realizuje się również przez możliwość zgłoszenia własnych potrzeb, a także wypowiedzenia się co do pożądanej formy usług oferowanych przez gminy. **Jedynie 17%–19% gmin prowadzi formalne konsultacje dot. potrzeb opiekuńczych i materialnych**, 28% gmin – w zakresie organizacji czasu wolnego. Stąd **obawa, czy decydenci docierają do wszystkich osób starszych lub ich reprezentatywnej grupy i czy słuchają ich głosu.**
 - c. Gminy nie dostrzegają swojej roli w kreowaniu zachęt dla tzw. srebrnej gospodarki, czyli rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o zapotrzebowa-

nie na usługi i dobra związane z zaawansowanym wiekiem. **Często osoby starsze i ich opiekunowie nie mają się do kogo zwrócić o wsparcie, nawet w formie odpłatnej.** Przedsiębiorcy postrzegani są jedynie jako lokalni filantropi. Ilustruje to z jednej strony niewykorzystany potencjał, z drugiej „niewidoczność” osób starszych, ich potrzeb oraz potrzeb ich opiekunów.

- d. **Wszystkie projekty prowadzone w gminie powinny być analizowane pod kątem ich dostępności dla osób starszych.** Oznacza to stawianie pytania, czy osoby starsze będą miały zapewnione warunki umożliwiające udział lub skorzystanie z efektów danego projektu. Jak również pytania o to, w jaki sposób dane przedsięwzięcie może przyczynić się do włączenia osób starszych w życie społeczne gminy. **Decydenci często myślą tę zasadę (*mainstreaming ageing*) z zasadą wielosektorowości lub jej nie przestrzegają. Może to stanowić o wykluczeniu społecznym osób starszych, które ze względu na istniejące bariery, nie będą beneficjentami działań samorządu.** Tym samym są one dyskryminowane.
- e. **Pojęcie dyskryminacji seniorów często jest rozumiane zbyt wąsko.** Decydenci dyskryminację osób starszych rozumieją jedynie jako aktywne, zamierzone wykluczanie osób starszych. Dlatego uznają, że ich działania są od niej wolne. **Bariery w dostępie do efektów działań gminy są miarą dyskryminacji pośredniej,** kiedy pozornie równe dla wszystkich postanowienie, decyzja lub kryterium powoduje, że warunki stają niekorzystne dla danej osoby ze względu na wiek i związane z nim uwarunkowania, np. trudności w poruszaniu się.
- f. Subsydiarność działań gmin jest niewystarczająca. **Niecała połowa gmin dostrzega wagę usprawnienia systemu tak, by wspierał opiekunów osób starszych** np. przez przygotowanie informacji o dostępnym wsparciu i organizację szkoleń. W nielicznych gminach pomoc opiekunom stanowi jeden z celów wizyt pracowników socjalnych.
- g. **Koordynacja działań wspierających, stanowiąca o ich skuteczności, jest wysoce niedoceniana przez decydentów.** 71% gmin nie posiada żadnej komórki koordynującej, niektórzy myślą koordynację z nadzorem. Koordynacja, mająca u podstaw godność osób starszych, jest oparta o analizę potrzeb seniora i jego najbliższych opiekunów. Oznacza to angażowanie różnych podmiotów, w tym instytucji publicznych, organizacji pozarządowych oraz podmiotów prywatnych. Budowanie sieci wsparcia zapewniającej godne życie osoby starszej.
- h. **W większości gmin brak konsekwentnych działań zmierzających do profesjonalizacji osób zawodowo wspierających osoby starsze.** Jako profesjonalizację działań należy rozumieć również usprawnianie całego systemu wsparcia.

Główne zalecenia Rzecznika Praw Obywatelskich dla gmin

Mając na uwadze zwiększającą się liczbę osób starszych i konieczność zapewnienia prawa do godnego życia coraz liczniejszej grupy seniorów Rzecznik zaleca samorządom gminnym:

1. **Lokalną analizę potrzeb seniorów** – z uwzględnieniem ich płci, niepełnosprawności, pochodzenia etnicznego, przeprowadzoną **w oparciu o formalne konsultacje** z seniorami uwzględniającą różne obszary życia. Diagnoza powinna szczególnie objąć osoby starsze osamotnione i mające trudności z opuszczeniem domu. Ponadto należy wziąć pod uwagę opinie lokalnej rady seniorów, pracowników pomocy społecznej oraz dane statystyczne instytucji funkcjonujących na terenie gminy.
2. **Przeprowadzenie warsztatów** z udziałem osób starszych i ich opiekunów oraz przedstawicieli wszystkich podmiotów istotnych z perspektywy zaspokojenia potrzeb osób starszych **w celu wypracowania ścieżek współpracy oraz kierunków rozwoju polityki senioralnej w gminie**.
3. Na podstawie wyników warsztatów, diagnozy potrzeb i związanych z nią prognoz **przygotowanie strategii senioralnej** z określeniem długofalowych celów rozwoju lokalnej infrastruktury usług. **W strategii powinny zostać ujęte podstawowe wartości i zasady** będące podstawą dla działań pomocowych. W następnej kolejności **opracowanie planów działania**, np. z wykorzystaniem modelu zaproponowanego przez ekspertów współpracujących z RPO.
4. **Wyznaczenie komórki koordynującej całościowe wsparcie dla osób starszych**, obejmujące zarówno kwestie opiekuńcze, jak i organizację czasu wolnego, monitorowanie działań gminy pod względem zagrożenia występowania praktyk dyskryminujących. Komórka ta powinna dbać również o **skuteczne informowanie o dostępnych formach wsparcia**.
5. **Opracowanie ścieżek rozwoju przedsiębiorczości związanej z realizacją usług w miejscu zamieszkania**, tak aby stanowiła racjonalne uzupełnienie oferty samorządu. Należy wliczyć w to łączenie obecnych na rynku lokalnym rozwiązań z możliwościami osób starszych (usługi transportowe, dowóz posiłków etc).
6. **Wspieranie aktywności osób starszych i animowanie działań międzypokoleniowych**.

System wsparcia osób starszych na terenie badanych gmin określany jest przez większość badanych jako dobry, ale wymagający dalszego rozwoju. Wielu decydentów dostrzega potrzebę odchodzenia od opieki instytucjonalnej na rzecz opieki środowiskowej. **Z perspektywy praw człowieka kluczowe jest wzmocnienie opieki środowiskowej**.

